

שמן אדמה

מסלול אל אזור ים המלח שתחילתו בנחל חמר, המשכו בעין בוקק וסופו בשקיעה בגן הלאומי מצדה - יעניק חוויה מרגשת, על אחת כמה וכמה אם הגעתם בזמן להדלקת נר חנוכה על במת ההר. בעקבות נס השמן

כתיבה / סאס פילקו

במהלך ההיסטוריה החל בתקופה הכנענית ובעיקר בתקופה ההלניסטית-רומית, היה החמר אחד מחומרי היצוא החשובים והמיוחדים של ארץ ישראל, לצד המלח ובושם האפרסמון. החמר שימש לציפוי אוניות וספינות (סיפור תיבת נח), לחניטה, לפולחן ולמרפא. השם חמר מופיע במקורות בסמיכות לזפת ולכופר: בספר בראשית י"ד נכתב: "עמק השידים הוא ים המלח... ועמק השידים בארות בארות חמר". הימצאותו של החמר בים המלח הקנה לים את השם "ים חמר" לצד השם המודרני ים המלח ושמות רבים אחרים. בתרגום התנ"ך ליוונית - "ים אספלט". בשל ערכו הרב של החמר נאבקו על השליטה באזור עמים ומעצמות. אצל ההיסטוריון **יוספוס פלאביוס** אנו קוראים על תכניה של **קליאופטרה** מלכת מצרים וקשריה עם **אנטוניוס** השליט הרומי, שהביאו להפקעת אזורים סביב ים המלח מידי המלך **הורדוס** ומידי הממלכה הנבטית לטובתה. נראה שיותר משחשקה באנטוניוס, לטשה המלכה עיניים אל ערוגות השמנים והבושם בעין גדי ואל ה"זהב השחור"...

נחל חמר (שמו הערבי ואדי מהואת, שפירושו נחל התהומות), הוא מהגדולים שבנחלי מדבר יהודה ויש הרואים בו את גבולו הדרומי של המדבר. יובליו העליונים מנקזים את אזור ערד ודימונה. במעלה הנחל מכתשות אבן וגבים, האוצרים מים לאחר שיטפונות. הנחל שמש כנתיב קדום משחר

ראשיתו של הנחל בערוץ מדברי החותר בשכבות הקרטון הרכות המאפיינות את רמת המדבר במערב. אט אט הנחל מתכנס אל שכבות הגיר הקשה, עד שהוא "נופל" באחת אל עבר בקע ים המלח במפל "יבש" ומרשים

ההיסטוריה, ואולי כאן, בין מצוקיו, עבר סעיף של "דרך אדום" המקראית שחיברה את הרי אדום עם ארץ ישראל המערבית. שרידי המעלה הקדום עדין ניכרים. במעלה הנחל מערה שבה התגלו ממצאים, ביניהם מחצלות שנאטמו באספלט וגולגולות מעוטרות בחמר מהתקופה הניאוליטית מלפני 9,000 שנה!

מסלול טיול

הגעה: הבאים ממרכז הארץ עולים על כביש 31 מסתעף מכביש 40, החולף על פני ערד בדרכו ים המלח. בצומת זוהר פונים ימינה לכיוון סדום ולאחר כ-400 מטר פנייה ימינה (דרומה) אל דרך עפר על פי סימון שבילים כחול המציין את הכניסה אל נחל חמר (מפת טיולים וסימון שבילים 1:50,000 - דרום מדבר יהודה וים המלח, מספר 11). לאחר נסיעה של שני ק"מ נגיע למפגש הנחלים והשבילים חמר (סימון

כחול) ופריצים (סימון ירוק). מדרום מזדקר חוטמו הדרומי של הר סדום העשוי רובו מלח. סוללת עפר גדולה מקיפה את מאגר חמר הקולט אליו בשנים ברוכות את מי השיטפונות מנחל חמר.

המים משמשים את מפעלי ים המלח לתהליכי קירור ושטיפה במפעלים, אך בו בעת זוהי נקודת משיכה גם לבעלי הכנף הרבים, בעיקר בעונת הנדידה. נמשיך עם הסימון הכחול כק"מ נוסף עד למשטח גדול ובו נחנה את רכבנו. מגמת פינו הליכה אל נביעות החמר.

לנחל חמר פנים רבות, והליכה לאורך כל אפיקו הקניוני של הנחל מתאימה למיטיבי לכת, אך לצורך כך יש להקדיש יום מלא ולהצטייד במפת סימון שבילים מעודכנת. במסגרת הטיול המוצע כאן, נטייל במוצא הנחל בלבד, וזוהי בהחלט רק טעימה והצצה חטופה...

נלך הליכה קצרצרה באפיק הנחל (מאות מטרים), שתוביל אותנו אל נביעות החמר הממלאות כעורקים שחורים את הסדקים בקירות הערוץ ויוצרות מצבורי סלע מלוכד בחמר באפיק הנחל. בימים חמים החמר הניגר מן הסלע הוא מראה מרתק. בקרבת הנביעות, צמח עד ראשית שנות ה-90, עץ טרופי נדיר מראה עבת עלים. עץ קוצני ירוק עד ממשפחת הצלפיים, שתפוצתו בארץ הצטמצמה היום לנחל לוט ולשמורת טבע עין גדי שבה הצליחו לאושש ולהרבות את מספר המרואות במסגרת פרויקט של אישוש והשבה של הצמחייה הטרופית לנאת עין גדי.

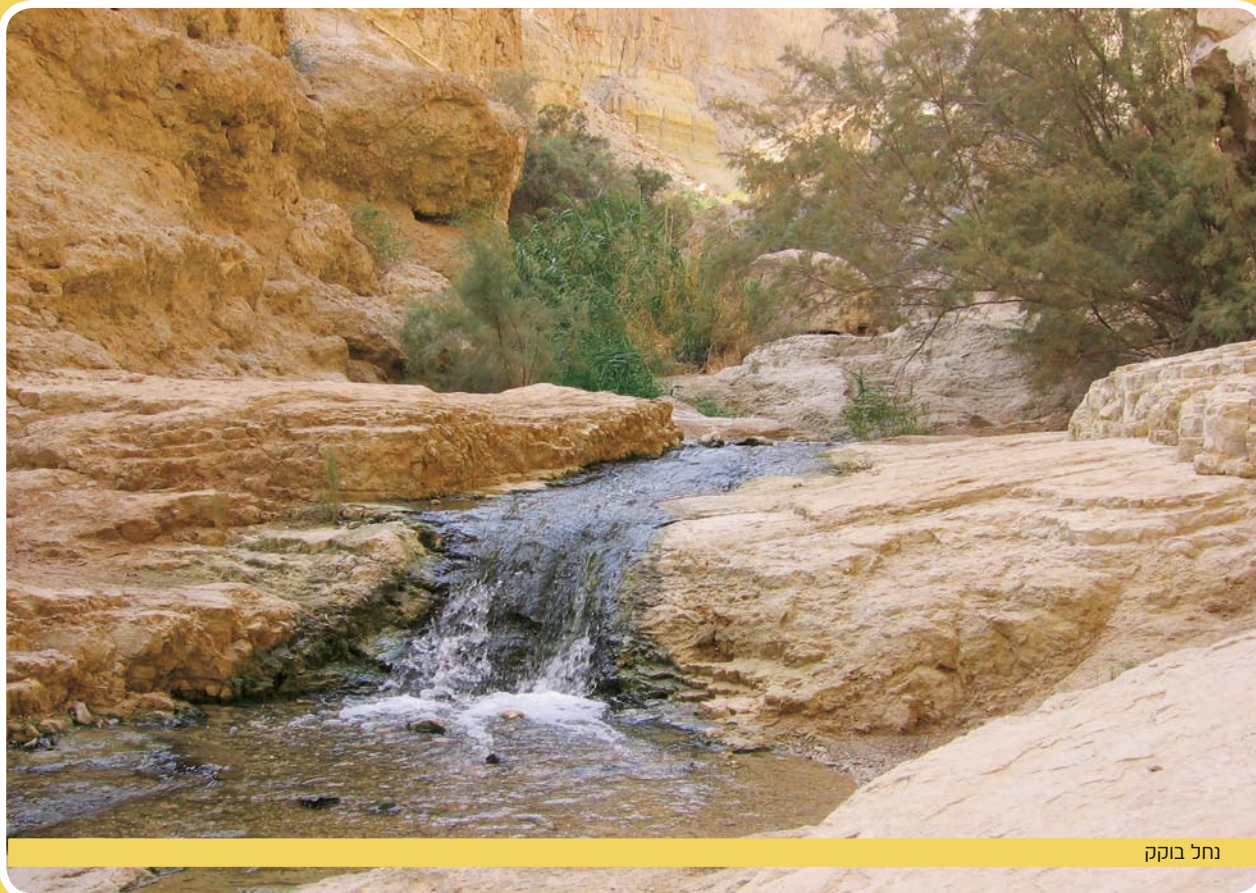

נחל בוקק

גן לאומי מצדה, צילום: צביקה צוק

נחל בוקק

בגדה הדרומית (סמוך לכביש 90), מבחינים בבריכה קדומה שאצרה בעבר את מי המעיין וממנה השקו את השטחים החקלאיים בשפך הנחל. מעל הגדה הצפונית, מתנשא צוק כהה ומרשים של מסלע ביטומני - תצורת עין בוקק הכוללת בין השאר גם פצלי שמן וסלע ביטומני המכילים חומר אורגני רב ממקור צמחי. באפיק הנחל חלוקי אבן ביטומנית. נסו לשפשף מעט וריח ה"שמן" יעלה באפכם. בדרכנו נפגוש באוכלוסיית שפני סלע, ציפורי שיר כמו שחור זנב, סלעיות, טריסטרמיות ועוד. בדרך כלל קיימת זרימה לאורכו של הנחל, אך לעיתים מתמלאים גבי הנחל בסחף השיטפונות והמים זורמים בתת השטח ומפרנסים צמחייה עשירה. בשנים האחרונות, עקב ההמלחה, ניכרת התפשטות של עצי אשל "על חשבון" צמחים אחרים. בקצה המסלול מצויה בריכה טבעית ומפל המקבלים את מימיהם מעין בוקק, בהחלט פינה ציורית ומקום להתרגעות. לא בכדי כונתה עין בוקק ה"אחות הקטנה" של נאת עין גדי.

"יבש" ומרשים. במורד הנחל, אל חלקו הקניוני, מצטרף ערוץ קטן ובו נובע עין בוקק - מקור הזרימה העיקרי בנחל. שפיעתו 50°40' מ"ק בשעה. המים שהיו ידועים במתיקותם הולכים ונעשים מלוחים מאז שנות ה-90 עקב "חזית" המלחה של מי התהום המגיעה מאזור תעשיות רותם. רשות הטבע והגנים שוקדת כיום על תוכנית לניטור שוטף וקידום צעדים לשמירה על איכות המים המהווים מקור חיים לצמחייה הטבעית ולמגוון בעלי החיים.

באפיק הנחל

סביב אגן ים המלח מצוי גיר ביטומני, גיר הספוג בשמני אדמה, וכן ישנן לעיתים גם נביעות חמר, זפת, העולה וצפה מקרקעית הים. עדויות היסטוריות רבות ומרתקות מספרות על תופעה זו, אם כי בימינו התופעה נדירה. בשנות ה-70 נראו גושי ענק שצפו על המים, והדבר עורר התרגשות רבה בקרב אנשי קיבוץ עין גדי שיצאו "ללכוד" את גושי הזפת, ממש כמתואר "אצל ההיסטוריון יוספוס פלאביוס.

מאזור הנביעות נחזור ברגל אל הרכב. ניסע חזרה אל צומת זוהר בכביש 90 צפונה, אל עבר בתי המלון של עין בוקק. במסעף הצפוני המפנה אל המלונות. נפנה ימינה (מזרחה). סמוך למלון מרידיאן, ליד מרכז קניות פטרה, שפע של אזורי חנייה לרכב. ירידה נוחה ובטוחה אל הנחל מתחילה מרחבת העפר הגדולה שממערב לכביש המחבר את פטרה עם מלון עין בוקק. נחנה ונרד אל האפיק ונעלה בו מערבה. נעבור מתחת לכביש 90 במוביל מים ואנו בפתח הנחל. מכאן ישנן שתי אפשרויות: האחת, קלה, פשוטה ומהנה - הליכה מערבה לאורך אפיק הנחל. השביל עולה מדי פעם על הגדה. אפשרות שנייה היא בדרגת קושי בינונית למשפחות מנוסות יותר - עלייה אל המצודה, עין נואית וירידה אל הבריכה והמפל. מסלול זה אורך כשעתיים וחצי. ראשיתו של הנחל בערוץ מדברי החותר בשכבות הקרטון הרכות המאפיינות את רמת המדבר במערב. אט אט הנחל מתכנס אל שכבות הגיר הקשה, עד שהוא "נופל" באחת אל עבר בקע ים המלח במפל

נואית (המעין הרומי), בעלת טמפרטורה גבוהה שמעידה על הפעילות הטקטונית בבקע ים המלח. בעבר ירדה מכאן אמה שהובילה את המים אל שטחים חקלאיים וייתכן אף לבית מרחץ, אם כי טרם נמצאו שרידים בחפירה. כיום אין ניכרת שפיעת המים על פני השטח ויש כמובן גם שרידי מעלה קדום המטפס אל פסגת ההר (טיול למיטיבי לכת מחייב הצטיידות במפת סימון שבילים מים ובציוד מתאים).

צולים על ההר

חזרנו אל החנייה והרכב. פנינו צפונה אל גן לאומי מצדה (מרחק נסיעה של כ־12 ק"מ) שזכה בשנים האחרונות להימנות עם אתרי אמנות המורשת העולמית, על ידי אונסק"ו. בדרכנו תוך כדי נסיעה צפונה, ליד תחתית מעלה יאיר, נבחין באזור כרייה של פצלי שמן (מסלע כהה). פצלי השמן משמשים כחומר גלם לתעשייה פטרו כימית. הם מכילים אחוז גבוה של שמן אורגני הניתן למיצוי וניצול כדלק להפקת קיטור וחשמל על ידי שריפה במישרין או לאחר זיקוק הנפט מתוכו. הכביש צמוד לבריכות האידוי הגדולות של ים המלח. בעת בניית הסכרים בבריכות האידוי בים המלח השתמשו בשכבות פצלים אלו לאיטום הסכרים. הגענו לצומת מצדה המשולט. נפנה מערבה אל עבר מבואת מצדה לקראת העלייה להר.

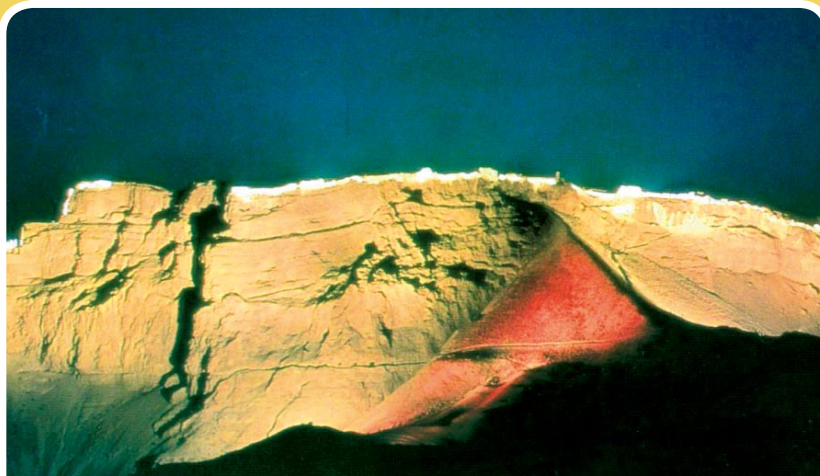
הגעתם למצדה בימי החנוכה? כדאי לעלות אל ההר לבקר באתר ולפגוש גם ב"אחרוני מצדה" – הצגה מקורית ומפתיעה, המשלבת אמת היסטורית עם וירטואוזיות קרקסית, בביצוע שחקני תיאטרון "אספלט". הזדמנות לראות את מצדה בזווית שונה מעט.

ההצגה מתקיימת בימי חול בתאריכים: 17-21 בדצמבר, בשעות: 11:00, 14:00. חווייה מרגשת היא ללא ספק הדלקת נר חנוכה על במת ההר, על רקע השקיעה בים המלח, בליווי שירה, סופגניות ושתייה חמה לקהל. יום ראשון, נר שלישי, ב־17 בדצמבר בשעה 16:00. מותנה במזג האוויר. הגישה היא רק לבאים ממזרח (כביש 90).

על פי תיאורו של פלאביוס, נס המרד ברומים הוצת במצדה בשנת 66 לספירה וכאן גם כבה בשנת 73 לספירה.

חג אורים שמח! ❁

סאס פיאלקו היא ממונה קהל וקהילה ברשות הטבע והגנים, מחוז דרום

חזיון אורקולי בגן הלאומי מצדה

כמוה היא נאת מדבר על שפת ים המלח, המתקיימת בזכות מעיינות המרוויים את סביבתה.

מי המעיינות משכו לאזור התיישבות כבר בעת הקדומה. ראשית ההתיישבות על פי העדות הארכיאולוגית בתקופת בית חשמונאי שהקימו מערך הגנה באזור מדבר יהודה וים המלח. במערכת זו אפשר למנות בין השאר את אתרי קומראן ומצדה (המוכרזים כגנים לאומיים), ועינות צוקים ועין גדי (המוכרזים כשמורות הטבע). באתרים אלו נמשך היישוב גם בימי הורדוס. בעין בוקק התקיימה בתקופה הנדונה חווה חקלאית תעשייתית שהיתה קשורה גם להפקת בושם האפרסמון לצד הפקת המלח והחמר. היום החווה החשמונאית "נבלעת" בין בתי המלון (סמוך למרכז פטרה), שאורחיהם כידוע צורכים היום בשמים ושמיים מסוג אחר...

בתקופה הרומית ביזנטית הוקמה על הגדה הצפונית של הנחל מצודה שהיתה חלק ממערך ההגנה על הספר (קו הלימס). במהלך החפירה שהתבצעה על ידי פרופ' מ' גיחון מאוניברסיטת תל אביב, בשנות ה־70, התגלה שלד אדם שנקבר ובעיניו נקבעו שתי מטבעות של הקיסר **אדריאנוס**. סמוך לשלד נמצא מטבע מימי **בר כוכבא** עם סימני שחיקה המרמז על הוראת חז"ל בעקבות כישלון המרד, שהכריזו על כספי המרד כעל "מעות של סכנה" ואסרו על השימוש בהם. אדם שברשותו מטבע נצטווה: "או שישחוק או יקוע או יוליך לים המוות" (בבא מציעה נ"ב ע"ב).

מעל המצודה על המדרון ישנו כתם צמחייה ירוק כדוגמת הספרה 2. זוהי עין

מידע כללי

טיול: מכוניות פרטיות

התאמה: לכל המשפחה

מפה: טיולים וסימון שבילים 1:50,000 דרום מדבר יהודה וים המלח, מספר 11

מסלול: לאורך כביש 90 (ים המלח), עצירה בנחל חמר סמוך לצומת זוהר, נחל בוקק ומצדה.

קטעי הליכה: בנחל חמר כחצי שעה.

נחל בוקק: אפשרות א', כשעה. סימון שבילים שחור. אפשרות ב' – דרגת קושי בינונית, כשעתיים וחצי הליכה. לאחר היציאה ממוביל המים, יש לפנות מיד ימינה בשביל קצר העולה אל המצודה, על הגדה הצפונית של הנחל. ממשיכים במעלה הקדום אל עבר ומעל עין נואית, (סימון שבילים אדום), עד המפגש עם סימון שבילים שחור. השביל האדום ממשיך אל ראש מעלה בוקק ואנו ממשיכים דרומה בשביל מעט תלול ויורדים אל עבר הבריכה הטבעית והמפל באפיק הנחל. מי שבחר באפשרות זו ממשיך מזרחה אל מוצא הנחל החנייה והרכב.

הערה: אפשר לעשות את

המסלול גם בכיוון ההפוך.